

LAIA 8. konference 2005.g. 29. janvārī

SATIKSES DROŠĪBAS PSIHOLOĢISKIE ASPEKTI

Juris Gunārs Pommers

Dr.habil.sc.ing., prof. emeritus

Latvijas Autoinženieru asociācija

**AR PSIHOLOĢIJU
SAISTĪTIE
SATIKSMES DROŠĪBAS
KRITĒRIJI**

TIEŠIE

Cilvēku prasmes un iemaņas
Cilvēku personiskās īpašības
Satiksmes konkrētā situācija

NETIEŠIE

Ceļi un to stāvoklis
Pārvadājumu organizācija
Likumi un noteikumi

TIEŠIE PSIHOLOĢISKIE FAKTORI

1. Satiksmes dalībnieku prasmes un iemaņas

Spēkrati – nedrošas mašīnas.

Drošībai nepieciešama nepārtraukta kvalitatīva vadīšana.

Ilgstoša nepārtraukta vadīšana rada **psiholoģisku slodzi**, tā –
psiholoģisko spriedzi:

- » operatīvo
- » emocionālo

Paaugstināta emocionālā spriedze noved **stresā**.

Emocionālā līdzsvara atjaunošanai nepieciešama atpūta.

Pēc 2-3 h darbības sāk zust. Pēc 4-12 h – kritiskā robeža – **pārgurums**.

Adekvāta lēmuma pieņemšanu ietekmē personiskās īpašības:

- informācijas uztveres un pārstrādes ātrums
- informācijas novērtēšanas spēja
- secinājumu izdarīšana par informācijas nozīmīgumu
- lēmuma pieņemšana par racionālām vadības darbībām
- šī lēmuma realizācijas precizitāte.

Adekvātu lēmumu stresā vadītājs nav spējīgs pieņemt, ja viņš ir

- bez pieredzes vai slikti apmācīts
- slims
- pārguris
- miegains
- reibis (alkohols, narkotikas).

Stāvokli, kad vadītājs nav spējīgs kontrolēt savu rīcību, var noteikt tikai **subjektīvi** (izņemot alkohola saturu asinīs)!

Vajadzīgi kritēriji, metodika un iekārta **objektīvai eksprespārbaudei**.

Lēmumu pieņemšanas un izpildes procesā ietilpst:

- Mērķa izvirzīšana ('apdzīt vai nē')
- Apstākļu noskaidrošana ('līkumains ceļš')
- Alternatīvu izvirzīšana ('tūlīt vai vēlāk')
- Alternatīvu izvērtēšana ('vēlāk nebūs laika')
- Optimālās alternatīvas izvēle ('apdzīt un tūlīt')
- Pieņemtā lēmuma realizācija.

Vadītāja pieņemtie lēmumi ir:

- **programmēti** – rutīnas procedūras
- **neprogrammēti** – kad neder rutīnas procedūras.

Lēmuma pieņemšanu nosaka indivīda

- **Vērtību sistēma** – vērtību hierarhija

Latvijā autobraucējiem drošība ir 4. vietā aiz automobiļa kvalitātes, komforta un izturības, Lietuvā – 1. vietā.

Automobiļa drošību par ļoti svarīgu uzskata:

Latvijā – **67,6%**

Igaunijā – 84,8%

Lietuvā – **87,3%**

- **Personība**

- **Gatavība riskēt**

- **Kognitīvā disonance** – nesavienojami priekšstati

apziņā, kas rada šaubas par lēmuma pareizību (apdzīt bīstami, bet vajag)

Lēmumu pieņemšana un rīcība ir atkarīga no psihol. īpašībām:

- ģenētiski mantotām (temperaments, raksturs)
- iegūtām (pašvērtējums, pretenziju līmenis, pašcieņa, vadības lokuss).

Ģenētiski mantotās īp. ārējai ietekmei nepakļaujas

‘Mani apdzen, kaut braucu ar maksimāli pieļauto ātrumu’:

 sangvīniķis – mierīgs izbrīns vai apbrīna

 holēriķis – uztraukums, cenšanās kavēt, traucēt.

Tās katram pašam jāpārzin – arī autokursu uzdevums.

Pašvērtējums – savu atsevišķo spēju un īpašību vērtējums, salīdzinot ar normatīvu.

Izmantojams ar sacensībām vai treniņiem izkopjot drošas braukšanas iemaņas.

Pretenziju līmeni nosaka maksimāli grūtie bet reālie mērķi.

Pretenzijas:

- Pamatotas – orientieris uz jauniem sasniegumiem. Tās veicināmas. Var izmantot, lai izkoptu braukšanas iemaņas. Legāls kontrolējams *dragreiss*.
- Nepamatotas. Atribūcijas kļūda. ‘*Vainotājs*’ – jāapkaro.

Pašcieņa – attieksme pret sevi kopumā.

$$\text{Pašcieņa} = \frac{\text{sasniegumi}}{\text{pretenziju līmenis}}$$

Ja pretenziju līmenis augsts, bet sasniegumi nē, tad neapmierinātība:

- pozitīva – stimulē darbību
- negatīva – pašcieņas celšana uz citu rēķina.

Pašcieņa un cieņa pret citiem.

Neapmierinātās pretenzijas – motīvs agresivitātei un necieņai.

Pašcieņa un cieņa ir jāieaudzina. Arī autoskolā un uz ceļa.

Vadības lokuss nosaka vai uzvedības vadības vieta ir pašā cilvēkā vai apstākļos.

* **Internālais** v.l. – pats atbildīgs par visu

* **Eksternālais** v.l. – atkarība no citiem (cilvēkiem, apstākļiem)

Eksternāļus pārveidot par internāļiem!

3. Konkrētā satiksmes situācija – pašu radīta.

Psiholoģiskie faktori: stereotipizācija un aizspriedumi.

Dzimuma un vecuma stereotipi.

Stereotipiskā domāšana: “Ar mani jau nekas nevar notikt!”

Domāšanas inerce. [Slidens ceļš. Pulsējošā bremzēšana]

NETIEŠIE PSIHOLOĢISKIE FAKTORI

1. Ceļi un to stāvoklis

Attiecas uz budžeta veidotājiem un ceļu darbiniekiem.

Psiholoģiskais faktors: pietiek ar lētiem ielāpiem.

2. Pārvadājumu organizācija

Psiholoģiskā barjera: ekonomiskās un ražošanas intereses
pret drošības interesēm

Kas svarīgāk: ātrāk braukt vai atpūsties

3. Likumi un noteikumi

Loģiski un viegli saprotami. Ne bieži mainīti.

Sodu sistēma. Efektīvas sodīšanas priekšnosacījumi:

- Soda nozīmīgums no sodāmā viedokļa
- Sodīšana pēc iespējas ātrāk
- Soda neizbēgamības izjūta

Ne vienmēr soda efektivitāte ir proporcionāla soda bardzībai.

Tāpēc sodi diferencējami, ievērojot ne tikai pārkāpuma raksturu un apstākļus, bet arī sodāmā personību un iepriekšējo sodāmību.

Neizbēgamības izjūtas radīšanai:

- Policistam būt labi redzamam, nevis lekt no krūmiem
- Šoferu solidārā brīdināšana – veicināma, nevis apkarojama
- Pārvietojamas policistu lelles (ne kā Rumānijā)

Satiksmes drošības uzlabošana uz psiholoģisko faktoru rēķina

1. Apmācības darba uzlabošana autoskolās, ietekmējot tiešos psiholoģiskos faktoros (neprogrammētu lēmumu pieņemšana, eksternāļu pārveidošana par internāļiem u.c.);
2. Autovadītāju apmācības programmu izmaiņas, ieviešot vai pastiprinot satiksmes drošības psiholoģiju (ģenētiski mantoto īpašību, personības faktoru un kognitīvās disonances ievērtēšana, pretenziju līmeņa un atribūcijas kļūdas ietekme, stereotipiskā domāšana, domāšanas inerence u.c.);
3. Autovadītāju faktiskās profesionālās piemērotības objektīvas pārbaudes kritēriju, metodikas un iekārtu radīšana, arī vienkāršai eksprespārbaudei;
4. Izskaidrošanas iedarbīguma palielināšana, uzsverot drošības prioritāti citu vērtību starpā, demonstrējot reālos avāriju skatus u.c.

Literatūra

1. Pommers, Juris Gunārs. Inženierproblēmas autosatiksmes drošībā.
2. Основы инженерной психологии. Москва: Высшая школа, 1977. – 335с.
3. Saskarsme. Rīga: Jumava, 2002. – 296 lpp.
4. Kulmanis, J. Drošības kritērijs./ Mājoklis Auto – 05.01.2005.-9. lpp.
5. Reņģe, V. Sociālā psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. – 180 lpp.
6. Borns, L. E., Ruso, N. F. Psiholoģija. 1. daļa. Rīga: RaKa, 2000. – 221 lpp.
7. Kirikovs, P., Pommers, J.G., Blīvis, J. u.c. Autovadītāja ABC. Rīga: Jumava, 2000. – 322 lpp.
8. Radovics, V. Ceļu satiksmes huligānus spiedīs strādāt./ Neatkarīgā – 18.01.2005. – 4. lpp.

Satiksmes drošības uzlabošana uz psiholoģisko faktoru rēķina

5. Interesantu sacensību un treniņu organizēšana autovadītājiem;
6. Tikšanos organizēšana ar interesantiem, autoritatīviem cilvēkiem;
7. Tikšanos organizēšana dažādu sociālo grupu starpā negatīvo stereotipu vājināšanai;
8. Satiksmes drošības psiholoģijas zināšanu sniegšana ceļu policistiem racionālas saskarsmes organizēšanai ar satiksmes dalībniekiem;
9. Satiksmi regulējošo likumu un noteikumu pārstrādāšana, sodu sistēmas izveidošana;
10. Ceļu policijas darba pārkārtošana, mainot prioritātes no soda naudas iekasēšanas uz satiksmes drošības nodrošināšanu un tās profilaksi (ieskaitot policistu lelles).